
Groeninghen historisch

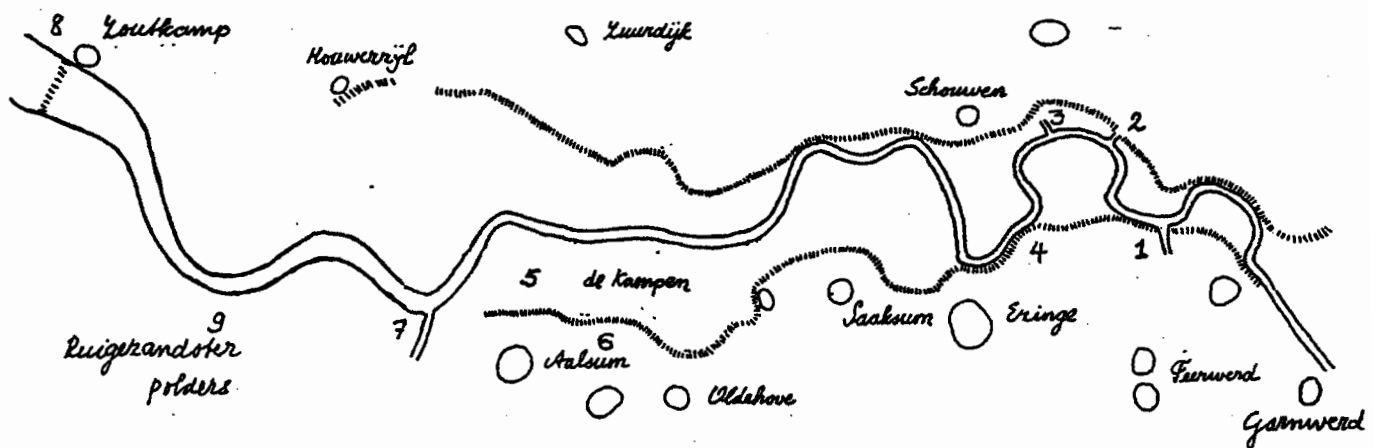
het reitdiep (4)

In de vorige aflevering zijn we een denkbeeldige tocht langs het Reitdiep begonnen. De derde aflevering eindigde in het cafe Hammingh te Garnwerd. De tocht zet zich voort in noordelijke richting.

Even voor de oude kloostervoorwerk Schilligeham eindigt het gegraven gedeelte van het Reitdiep. Vanaf dit punt volgt de rivier een natuurlijk verloop dat ingezet wordt met een wijde bocht. Zo ongeveer moet vroeger de oude Hunze er uit gezien hebben. De dijken wijken steeds aan één zijde van de rivier terug waardoor grote delen buitendijks land worden ingesloten. Dit buitendijks land, dat plaatselijk meer dan een kilometer breed is, vormde een natuurlijke barriere tegen het opdringende rivierwater. Als we de eerste grote bocht hebben gerond worden de Aduarderzijen zichtbaar.

Aduarderzijl

Aduarderzijl (1) is een gehuchtje waarvan het lot altijd met de aldaar gelegen sluis of zijl verbonden is geweest. Het lijkt zo'n idyllisch plekje maar er heeft zich een bloedige krijgsgeschiedenis afgespeeld. De sluis dateert uit de tijd dat het Aduarderdiep werd doorgegraven naar het Reitdiep. Dat zal omstreeks 1400 zijn geweest. Het Aduarderdiep werd door de kloosterlingen van Aduard aangelegd om de landstreek Middag van zijn overvloedig water te verlossen. Omdat het Reitdiep in open verbinding met de zee stond was een uitwateringssluis onontbeerlijk. Het Aduarderdiep had een konstant waterpeil en was voorzien van een jaagpad. Het diep werd aldus een alternatieve waterweg naar Groningen. De Aduarderzijl was een strategische plek vanwaaruit men de stad Groningen kon isoleren. Tijdens de Saksische oorlogen bouwde Georg van Saksen er een blokhuis om de stad Groningen van zee te isoleren. Het blokhuis werd diverse malen veroverd, verwoest en weer opgebouwd. In 1515 namen de Groningers het gebouw in en braken het geheel af, inclusief de houten brug die over het Reitdiep geslagen was. Tijdens de tachtigjarige oorlog hebben de Spaanse troepen de zijlen veroverd. De toenmalige bewoners hebben het geweten wat het betekent om dichtbij zo'n strategische plek te wonen : de ruim 100 overlevenden - vrouwen en kinderen inclusief - werden vedronken in de rivier. Met de Spanjaarden liep het uiteindelijk ook niet best af. Twee eeuwen later was het weer raak. De troepen van de bisschop van Munster deden een mislukte aanval op de Aduarderzijl. Indien de aanval was

gelukt zou de stad in een benarde positie zijn gekomen. Als we nu in Aduarderzijl rondwandelen herinnert niets meer aan de bloedige geschiedenis. De zijl blijkt uit twee gedeelten te bestaan. De westelijke sluis is in aanzet de oudste en dateert uit 1707. Hiernaast bevindt zich het fraai geres taureerde, witte huis van de sluiswachter, dat uit hetzelfde jaar dateert. Hier vergaderde het bestuur van het Aduarderzijlvest. De oostelijke sluis werd in 1867 bijgeplaatst. We vinden in Aduarderzijl een 13-tal kleine huisjes waarin 28 mensen wonen. In 1840 stonden er 14 huisjes. Deze werden toen bevolkt door 120 (!) inwoners. Voornamelijk scheepsjagersgezinnen.

Nog twee zijlen

Een kilometer verder passeren we de Schaphalsterzijl (2) waarin het Winsummerdiep afwartert. Opnieuw een belangrijke afwateringssluis. Hier waterde ooit het verzamelde water uit Fivelingo (noord-oost Groningen) af op het Reiterdiep. Enkele honderden meters westwaards duikt alweer de volgende sluis op. Het is de Schouwerzijl (3) waardoor de Kromme Raken met het Reiterdiep verbonden werd.

De Kromme Raken is historisch gezien een belangrijke waterloop. Het wordt gezien als het restant van de oude Hunze die hier ooit in noordelijke richting zijn weg vervolgde. Het deel van het Reiterdiep dat nu volgt is dus later ontstaan. Men stelt zich voor dat rond 700 na Chr. een grote doorbraak vanuit de Lauwerszee contact maakte met de Hunze. Dat contact moet hebben plaatsgevonden op de plek waar we ons nu ongeveer bevinden. Van die oude Hunzebedding hebben de Marnebewoners handig gebruik gemaakt om hun overtollig water kwijt te raken. Met behulp van sluiszen werd de stroomrichting van het oude diep omgekeerd.

Door al deze afwateringen wordt het Reiterdiep breder en breder. Na een bijna cirkelvormige bocht wordt achter de zuidelijke dijk verscholen de Allersmaborg (4) zichtbaar. Het is een der vele tientallen steenhuizen die ooit in het Groninger land zijn verzezen. De meesten van deze huizen hebben de twisten in de 13e-14e eeuw niet overleefd. Vooral aan de achterzijde is het historische karakter van de borg goed bewaard gebleven. De muren zijn er opgetrokken uit kloostermoppen. Over de singels van de borg ligt een

wandelpad waarvan een ieder gebruik kan maken.

Achter de zuidelijke dijk liggen de dorpen van Middag en Humsterland verscholen : Ezinge, Saaksum en Oldehove. Hier heeft zich in de afgelopen eeuwen een zware strijd met het rivierwater afgespeeld. De grote kolken die nooit zij gedicht getuigen hiervan. In aflevering 1 is hierover bericht.

Het diep wordt breder

Ten westen van Oldehove had het Reitdiep tot in de vorige eeuw nog het karakter van een riviermonding (5). Hier buitelden de bruinvissen. Het buitendijkse land was een kwelderland en stond in direkt kontakt met de zee. Ze werden bebruikt voor beweiding door schapen en lammeren (b.v. Lammerburen). De boerderijen in het buitendijkse gebied waren gebouwd op verhogingen en lagen op + 1.50 m NAP (zoals de Grote, Kleine en Nieuwe Kampen). De bijbehorende arbeiderswoningen lagen echter op NAP. Verschil moet er zijn. Als de werklieden - bij stormvloed - 's ochtends uit hun bed stapten stonden ze tot halverwege de knieën in het zee-water.

Achter de dijk liggen de "Vischerhuizen" (6). Hier woonden van oudsher de vissers die op het kwelders van het Reitdiep visten. De vissers hadden een tweede beroep : het strandjuten. Men zegt dat ze bij storm wel eens een schip de verkeerde kant uitlokten. Dat klinkt ondeugend, maar erg veel zal het niet opgeleverd hebben. De huisjes zijn veel kleiner dan de "grote" jutters die zich steenhuizen, borgen en heerden konden verschuilen.

De oevervegetatie

Gaande in westelijke richting wordt de plantengroei langs de oevers van het diep allengs minder. In het westelijke deel van het Reitdiep tussen Groningen en Aduarderzijl) hebben we veel moerasplanten gezien zoals Kalmoes, Moerasandoorn, Stijf barbarakruid, Zeegroene rus (een zeldzaamheid !), Echte valeriaan, Oeverzegge en Pluimzegge. Het Reitdiepwater is zeer voedselrijk. Via het Van Starckenborgkanaal wordt zomers IJsselmeerwater (lees : Rijnwater aangevoerd. Het proces van de voedselrijke verlandingen is goed te bestuderen in de plasdras oevers van het Diep. Eerst verschijnen grote groepen Matenbies. Daarna Riet. Vervolgens een aaneengesloten vegetatiedek van Kalmoes, Oeverzegge, Bitterzoet en Liesgras. Bijzonderheden in deze vegetatie zijn : Pluimzegge, Beekpunge, Slanke waterkers, Beekpunge en Moerasandoorn. Fraai zijn de begroeiing die men aantreft op oud paalwerk. In deze minibiotopjes verdringen zich diverse plantensoorten schijnbaar op de vlucht voor het alomtegenwoordige fosfaat en nitraat. Opvallend is het Blauw glidkruid kan hier uitgroeien tot zeer bloemrijke struikjes. Nabij Zoutkamp groeien Dotters in de rietkragen. Het zijn forse pollen die in de bloeitijd al van verre zichtbaar zijn. Dotterbloemen vertonen een zeer variabel uiterlijk. De wisselende waterstand stimuleert vermoedelijk de hoogopgaande groei. Spindotters heb ik hier nooit gezien.

Electra en de afwatering

Ten behoeve van de afwatering uit de waterschappen Hunsingo,

Reitdiep en Westerkwartier werd in 1918 bij Lammerburen een groot elektrisch gemaal gebouwd (7). De waterschappen vormden daartoe een nieuw waterschap met de eigentijdse naam : Electra. Door het gemaal de Waterwolf wordt het overtollige water uit de provincie Groningen en een deel van Drenthe gespuid op het meest westelijke deel van het Reitdiep. De polders in de noordelijke kuststreek (de Marne, het Hogeland) liggen relatief hoog en hebben een natuurlijke afwatering op het Reitdiep. Het gemaal bij Electra heeft de capaciteit van de afwatering sterk verhoogd. De Kattenpoel - een drassige streek ten zuiden van Leens - kon pas worden drooggelegd nadat het gemaal was aangelegd.

Na de afdamming van het Reitdiep bij Zoutkamp (8) spuien de polders niet meer rechtstreeks op het buitenwater, en ging het Reitdiep als boezem fungeren. Om minder van de natuur afhankelijk te zijn werd een elektrisch gemaal bij Zoutkamp aangelegd. Sinds de afsluiting van de Lauwerszee zijn de sluizen en het gemaal bij Zoutkamp overbodig geworden. De afwatering vindt nu via sluizen en een gemaal bij Lauersoog plaats. Ook de haven van Zoutkamp is daar naartoe verplaatst.

De monding

Voorbij het gemaal Electra wordt de rivier echt breed. De verre boerderijen en windsingels verdwijnen vrijwel achter de dijken. De rietkragen zijn hier ook het breedst. Op het brede Reitdiep heeft het waterwild volop de ruimte : men ziet er meerkoet, waterhoen, sterns, meeuwen en verschillende soorten eenden. De rietkragen zijn

ideale broedgelegenheden voor de rietzanger en kleine karakiet. Op de dijken, tussen het vee, scharrelen de weidevogels.

De laatste deel van het Reitdiep stroomt door het voormalige Ruigezand (9). Het Ruigezand was in de 17e eeuw nog een uitgestrekt kweldergebied. In 1795 wordt het Ruigezand ingepolderd door vader en zoons Teenstra. Het waren zeer vooruitstrevende boeren. Ze bouwden moderne bedrijven die op bedrijfseconomische basis functioneren. Het droogevallen Ruigezand werd met koolzaad ingezaaid (toen een nieuwigheid). Als we de topografische kaart van 1855 raadplegen dan blijkt dat de monding van het Reitdiep toen nog ruim 2 kilometer breed was. In de eeuw die daarna volgde is er veel veranderd rond de monding van het Reitdiep. Door aanslibbing en bedijking is ook dit deel van de rivier in snel tempo bedwongen.

De dijken

Met de afsluiting van de Lauwerszee is de functie van de Reitdiepdijken komen te vervallen. Men ziet bij de doorgangen nog op veel plaatsen de kleine houten huisjes waarin de stromvloedbalken werden bewaard. Indien nodig kon met behulp van deze balken de doorgang in de dijk bij hoog water afgesloten. Tot aan de afsluiting van de Lauwerszee konden ze ieder moment ingezet worden. Naar mijn weten zijn ze nooit gebruikt. Beide Reitdiepdijken zijn beschermd. De oostzijde van het Reitdiep had tot voor kort een waterkerende functie en werd als zodanig door het waterschap Hunsingo geschouwd. De westzijde is een archeologisch monument en is aldus evenzeer be-

schermd. De schouw van een archeologisch monument bestaat niet en dat had zo zijn gevolgen : aan de westzijde ontbreken grote delen van de dijk en op diverse plaats is de dijk aangeploegd. De daders liggen (nog) niet op het kerkhof.

Hier eindigt deze serie over het Reitdiep. Een rivier met een boeiende geschiedenis en een grote landschappelijke waarde. Een rivier om zuinig op te zijn.

Ben Westerink